

Неосъществените монументални проекти на Никола Терзиев - Желязото

Славина Русева Русева-Стефанова

Abstract: The Unrealised Monumental Projects of Nikola Terziev - Zhelyazoto: Subject of research in this present report come to be the less known unrealised monumental projects of Nikola Terziev. The work traces chronologically the contests for monuments where Zhelyazoto. The reasons why these oeuvres have not been realized have been pointed out. Some of the preserved project plastics' characteristic imagery and symbolic essence have been analyzed.

Key words: Nikola Terziev - Zhelyazoto, unrealized monumental projects, sculpture, symbolisms, image

ВЪВЕДЕНИЕ

Монументалното творчество на Никола Терзиев-Желязото досега не е било обект на сериозен и задълбочен анализ. Роденият в Русе през 1927 година скулптор, създава едни от най-стойностните монументи в България: паметника на Стефан Караджа в родния му град; фигурите на четирите алегии и скърбящите майки в Пантеона на възрожденците в Русе; паметниците на Филип Тотю в град Две могили и на светите братя Кирил и Методий в Благоевград. Творбите на Терзиев са съсредоточие на силна пластична, мисловна и философска енергия. Скулпторът притежава вродено монументално усещане за формата. Дори и кавалентните му творби звучат монументално. *...А защо пластиките ми са малки, но с монументално внушение, това и аз не можах да го разбера, то си е Божа работа!* [1] – споделя Терзиев на откриването на втората си самостоятелна изложба с камерни творби през 1997 година.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Никола Терзиев е от творците, към които съдбата не винаги е била благосклонна. Малко известен факт е, че той печели конкурси за важни паметници в България, но поради неблагоприятно стечение на обстоятелствата проектните му предложения остават нереализирани. В настоящата статия ще бъдат анализирани неосъществените монументални проекти на Желязото, създадени през епохата на социализма и през демократичния преход в България. В средата и края на 70-те години на миналия век в екип с архитект Никола Николов скулпторът печели конкурсите за паметници на Кирил и Методий пред Народната библиотека в София и на Патриарх Евтимий във Велико Търново. В началото на 80-те години на 20-ти век Терзиев получава втора награда на конкурса за паметник по случай 1300 години от образуването на Първата българска държава. Първа награда тогава не е връчена. Над проекта Желязото работи съвместно с архитект Иван Сиврев, художника Стоян Куюмджиев и скулптора Георги Чапкънов. Поради създадите се обстоятелства и решението на властите в страната тогава изпълнението на паметниците е възложено на други екипи. За Желязото историите около неосъществените паметници са „тъмни” и той избягва да си спомня и да говори за тях [2]. Скулпторът не обича да намесва политиката, когато става въпрос за изкуство [3]. Никола Терзиев продължава да твори въпреки неясното бъдеще, което очаква и следващите му произведения.

В края на осемдесетте години на двадесети век, Желязото създава проект за паметник на Панайот Хитов. Изработва и макет в реален мащаб. Предвиденото място за паметника е в непосредствена близост до Русенската художествена галерия, където е бил домът на легендарната историческа личност. Общинският съвет за духовно развитие в Русе така и не успява да осигури достатъчно средства за крайната реализация на това произведение. Пред вестник „168 часа” скулпторът

разказва историята на неосъществения проект: *Възложиха ми да направя Панайот Хитов, държавната комисия го прие с блестяща оценка, но дойде Кубадински в Русе и взе да му намира кусури: каква е таз дълга пушка, защо си турил само един пищов, тури два, потуриле му да са бачалии, мустаците му приличали на чушки и т.н. На следващата година идва пак. Огледа го оттук- оттам и вика доволен: „А-а-а, видя ли сега, туй вече е друга работа!” Пък аз не бях го бутал. Но туй протакане, като че ли се оказа фатално. Отначало мястото беше спорно, после пари нямаше и макетът тъй се изпотроши по складовете [4]. Никола Терзиев не одобрява и как проектът му е увеличен от стиропор. Той сам се наема наново, без финансово обезпечаване, да издигне в по-голям мащаб фигурата на революционера[5].*

В началото на деветдесетте години на миналия век инициативен комитет от Съюз „Истина” възлага на Никола Терзиев да изработи паметник на репресираните през тоталитаризма - *По изискване на инвеститора скулптурата трябва да навява асоциации за християнски кръст* [6]. Желязото решава да обрисова силуетно символа на православие и като женска фигура. В творческия екип на Желязото са скулпторът Георги Радулов и архитект Тончо Тончев. Паметникът е замислен с височина около шест метра и е трябвало да бъде поставен на площад „Оборище” в Русе. Съдбата и на това произведение на известния скулптор е незавидна. Събраните средства не стигат, за да се появи паметникът на бял свят.

Не всички проекти за паметници на Никола Терзиев са запазени, но онова, което е останало, разкрива и дообогатява представата за творческия и пластичен свят на скулптора. Монументалните произведения и проекти на Никола Терзиев-Желязото пресъздават предимно личности и събития от по-далечната история на България, от епохата на българското Възраждане и националноосвободителното движение срещу турското робство. Създаването на художествен образ е сложна мисловна и емоционална дейност. Изграждането на физическия и психологическия облик на дадена историческа личност, живяла в друга епоха, е сложен двустранен процес. При отсъствието на жив контакт с изобразявания обект творецът трябва да усети и да изгради в съзнанието си определена представа за него, която да претвори в реален образ. Сътвореният персонаж трябва да бъде приет и почувстван като достоверен от зрителя. Желязото дълго търси и проучва образа. Той се стреми да проникне дълбоко в духовната същност на персонажа, да извлече същността, характерното, типичното за личността и епохата, както и да изрази онова, което остава непреходно във времето. Доказателство за този творчески подход на скулптора е едно послание до архитект Тончо Тончев, написано от Никола Терзиев на задната страна на снимка, която той подарява на приятеля си: *Ако много вярваш в силуетите – добре е, но по-добре вярвай в онова, което може да те развълнува тогава...когато си отидеш (подпис: К. Ж., 3 април 1974 г., гр. София).* Черно-бялото изображение е запечатало фигурата на Филип Тотю от паметника в град Две могили.

В своя статия русенският журналист Йордан Зебилянков разкрива източниците на вдъхновение, от които черпи Желязото при изграждането на даден образ. Материалът е публикуван по повод създаването на скулптурния проект за паметник на Панайот Хитов. *За изграждането на един паметник – пише Зебилянков - според Никола Терзиев не е достатъчно само да се владее пластичното майсторство. Нужни са много и задълбочени познания както за характера на самата личност, така и за обстоятелствата и времето, в което живее. За тази цел той е прехвърлил доста литература, изчел е неколкократно книгата със спомени на Панайот Хитов „Моето пътуване по Стара планина и животопис на някои български стари и нови воеводи”, запознал се е с най-различни документи и писмени източници, разказващи за бита и нравите на българските хайдутини... Да не говорим колко силно е бил впечатлен Терзиев от следните редове в*

спомените на войводата: „...И се научих още от малък да нося пушка и да ценя човешката свобода“ [7].

Образите на Кирил и Методий въздействат със силното си духовно излъчване. Желязото не печели конкурса пред Националната библиотека в столицата, но успява да реализира своя проект малко по-късно в Благоевград. Интересни факти около конкурса за паметника на светите братя в София разкрива дългогодишния приятел на Никола Терзиев архитект Тончо Тончев. В разговор с авторката на настоящото изследване Тончев споделя, че според регламента на конкурса всеки автор е трябвало да изпълни гипсов проект висок около метър и да разработи детайл от фигурите – глава в реален мащаб. Големият български художник Дечко Узунов е един от членовете на комисията, която разглежда конкурсните произведения за монумента пред Националната библиотека. При едно посещение в ателието на Желязото, Узунов вижда готовия проект и увеличения детайл – главата на Кирил и се обръща с думите към техния създател: *Ей, Кольо, много силно си го направил! Прилича на битолски просяк*. След като повечето кандидати в конкурса отпадат, журито избира два проекта – на Никола Терзиев-Желязото и на Владимир Гиновски. Терзиев не приема предложението на комисията от двете творби да се направи една обща, като се компилират отделни детайли от едната и от другата композиция, и се оттегля от конкурса.

Паметникът на Кирил и Методий в Благоевград е открит през 1981 година и е поставен в двора на бившата Солунска гимназия. В монумента личи израстването на скулптора, оформянето на характерния за автора индивидуален почерк. Кирил и Методий са силно опростени и стилизирани. Това е единствената скулптура на Желязото, в която той изобразява две фигури една до друга. Авторът успява да постигне духовно единение и близост между образите на двамата братя. Те въздействат като едно одухотворено цяло. Формата е цялостна, монолитна. Тя сякаш е застинала в самовглъбено съзерцание, прибрана в строги силуетни линии. Цялата пластична енергия на произведението е концентрирана дълбоко във вътрешността на обема. Фигурите са тънки и източени, изглеждат нематериални, почти безплътни. Те са близки до внушението на иконициния образ. За творбата си в Благоевград Никола Терзиев споделя: *... А Кирил и Методий в Благоевград са светски. Единият е духовен, със свити ръце, гледа под очи, вгълбен, затворен. А другият защитава словото, говори с вдигната ръка. Старал съм се по-малко да е жестът, да не са илюстративни, да не разказва, а да внушава с обема си. Това е монументалността!* [8]. Върху дрехата на Методий се забелязва гравиран кръст, а силуетът на проповядващия Кирил събужда асоциации за вертикалата и хоризонталата (правата линия, която се образува между двата лакътя на фигурата) на християнския символ. С белотата си и със своята структура, разкривана от слънчевата светлина, мраморът допълнително засилва ореола на духовността около фигурите. Моделировката е деликатна, детайлът е обрислен и премерен, в хармония с цялото. Пластиката на строгите и насечени форми е богато и сложно нюансирана. Фактурната обработка на мраморната повърхност съдейства за живописната игра на светлината и сянката, усилва вътрешната динамика на образите. По робите на просветителите са вдълбани недълбоки вертикални линии, които представляват стилизираните гънки на дрехата. Те напомнят на вертикалните нарези в облеклото на древните статуи. Създават впечатление за вечност и едновременно с това активизират емоционалния ритъм и вибрации на скулптурния монумент. Подобно на някои иконописци от миналото, Терзиев сякаш е извършил пречистващ духовен ритуал, преди да встъпи в творчески диалог със своето произведение.

Проектът за паметник на патриарх Евтимий дори и с малки размери излъчва монументалност, драматизъм и духовно могъщество. Желязото подхожда към образа на историческата личност по същия начин, както и при паметника на Кирил и

Методий. Духовният облик на персонажа е отправната точка, върху която се изгражда скулптурната творба. За разлика от почти безплътните силуети на светите братя, фигурата на патриарх Евтимий създава усещане за стабилност, изгражда представата за духовния стожер на нацията. С моделираните прави вертикални гънки върху долната част на дрехата, Евтимий прилича на дървна колона, която крепи последните устои на православния храм. Патриархът е изобразен с изправени и високо вдигнати ръце, вкопчени в християнския символ на вярата. В житието на патриарх Евтимий от Григорий Цамблак четем пророческите думи на Теодосий Търновски към неговия ученик: *А ти, чедо, бъди мъжествен и да крепне сърцето ти, защото ще се сподобиш с вериги и апостолско гонение!* [9] В произведението на Терзиев кръстът е натоварен със сложни емоционални и смислови значения. Той е едновременно мощно оръжие и Голгота, призвание, съдба и обреченост. Кръстът се среща с фигурата и се превръща в нейно продължение. В композициите си Никола Терзиев дръзва да използва християнски символи във време, което е белязано с войнстващ атеизъм. За истинския творец не е от значение какви са изискванията и догмите на времето, той се съобразява единствено с онова, което му налага художественият образ, роден и емоционално-естетически претворен от творческата му фантазия.

С оглед на запазването на монолитното цяло на обема, фигурата на патриарха, сътворена от Терзиев, е близка до египетското изкуство. Според Хегел в скулптурата на египтяните: *... липсва онази грация и жизненост, която се появява благодарение на истински органичния полет на линиите* [10]. Образът на патриарх Евтимий, сътворен от Желязото, не е лишен от жизненост. Чистата и опростена форма помага на автора да постави акцент върху психологическата динамика на персонажа. Терзиев успява само с най-важните детайли, чрез пластични щрихи и акценти, да обрисова образа на патриарха. Липсата на конкретни иконографски данни не пречат на скулптора да характеризира убедително личността на светеца. Между строгите силуетни линии на фигурата е затворено вибриращо поле, наситено с мощна духовна енергия и просветление. Образът, който сътворява Никола Терзиев, е близък до описанието на Григорий Цамблак: *... След това войници грабнаха свети Евтимий и го представиха на мъчителя, нито уплашен в душата си, нито изменен от страх, а спокойствието на лицето издаваше живеещия в него свети Дух* [11]. Днес бронзова отливка на проекта е притежание на семейството на художника. Негов теракотен вариант има и в колекцията на Боян Радев.

Подобно изображение на проекта за паметник на патриарх Евтимий от Никола Терзиев-Желязото се намира в търновската художествена галерия. През 1981 година Терзиев участва с пластиката в ОХИ „Поглед към вековете“ във Велико Търново. Високо издигнатите и силно изпънати ръце на духовника не държат кръст, обърнатите им навътре длани концентрират и извисяват енергията на молитвата. Християнският символ е гравирен върху дрехата на патриарха. Силуетът на фигурата е още по-изчистен и линиарен, засилена е неговата знаковост. В тази творба авторът подчертава просветления дух на светеца, а не толкова неговата готовност за борба и саможертва.

Върху богатата символика на християнския кръст е изграден и друг неосъществен проект на Никола Терзиев – паметникът, посветен на репресираните от комунизма. В обяснителна записка архитект Тончо Тончев разкрива замисъла и значението на творбата. Според написаното в нея паметникът *ще попълни една празнина в душите и съзнанието на останалите живи, близки на репресираните в Русенския край* [12]. Интересно е решението на Желязото да изобрази двулицева фигура. Стремехът на Терзиев към знаковата форма, без тя да е лишена от своите антропологични характеристики, е напълно изведен в тази творба. Силуетните очертания на православния кръст и женската фигура се преливат в едно цяло и

въздействат като сложен бинарен символ. Женският персонаж, както се вижда и в други произведения на Желязото, е едновременно носител на земното и трансцендентното. Знакът на православието е гравирен върху дрехата на женската фигура. Наслагването на един и същи символ усилва неговото значение и емоционално въздействие. Разпънатите встрани ръце на фигурата (хоризонталата на кръста) напомнят на криле. Деликатният рисунък на силуета, плавното движение на линията внасят в на пръв поглед застиналата форма усещане за движение и въздушен порив.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проектите за монументални паметници на Никола Терзиев-Желязото разкриват специфични черти на художествената мисъл и пластическото майсторство на автора. Те оформят и затвърждават представата за творец с богата и дълбока душевност, с пестелив, но многозначен и многозначителен изказ. Скулпторът създава ярки образи, които възплащават в себе си най-доброто и стойностното от българската национална душевност.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Попов К., Желязото оформи зрялата формула на изящната човешка голота, в-к Демокрация 19дек. 1997, 13.
- [2] РТВЦ – Русе, Следа към себе си – Никола Терзиев-Желязото, докум. филм, автор: Бояна Шандуркова, 1999.
- [3] Иванов И., Петнайсет интервюта за бълг.скулптура. За Никола Терзиев-Желязото., изд. Магоарт, 2012, 72.
- [4] Терзиев Н., Бешков ми отвори очите не само да гледам, но да виждам. (интервю със скулптора), в-к 168 часа, 6,12 юни 1997, 33.
- [5] Иванов И., Петнайсет интервюта за бълг. скулптура., изд. Магоарт, 2012, 70.]
- [6] Тончев Т., „Обяснителна записка” (към проект за паметник на репресираните от комунизма в гр. Русе),1994.
- [7] Зебилянв Й., Ражда се паметникът на Панайот Хитов. В-к Дунавска правда, 18 май 1989.
- [8] Терзиев Н., Да си някому потребен. Интервю с Никола Терзиев – един неостаряващ железен българин., в-к Балканите днес, 24-30 март 1995, 9.
- [9] Цамблак Г.,Житие на Св. Евтимий, патриарх Търновски. (http://bgpatriarshia.bg/index.php?file=sv_patriarh_evtimii.xml)
- [10] Хегел, Египетска скулптура. Естетика, С.,1969, 216.
- [11] Цамблак Г., Житие на Св. Евтимий, патриарх Търновски. (http://bgpatriarshia.bg/index.php?file=sv_patriarh_evtimii.xml)
- [12] Тончев Т., „Обяснителна записка” (към проект за паметник на репресираните от комунизма в гр. Русе),1994.

За контакти:

Гл. ас. Славина Русева Русева-Стефанова, Катедра *Скулптура*,
Великотървовски университет „Св. св. Кирил и Методий”, тел.: 0887057119,
@mail: slavina.ruseva@gmail.com